

Vəli Əliyev
AMEA-nın müxbir üzvü
(Azərbaycan)

Fariz Xəlili
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
(Azərbaycan)
farizkhalilli@gmail.com

NƏRGİZAVA NEKROPOLUNDAN AŞKAR OLUNMUŞ TUNC BƏZƏK ƏŞYALARI

Giriş. Nərgizava nekropolunun yerləşdiyi ərazinin fərqli landşafta malik olması qəbirlərin tiplərinin müxtəlifliyində də görünür. Belə ki, dağətəyi zonada torpaq qəbirlər, düzən hissədə isə küp qəbirlər çoxluq təşkil edir. Küp qəbirlərin inventarı əsasən son antik və ilk orta əsrlər dövrünə aiddir. Bu mənada ərazidən çoxsaylı Sasani dövrü metal əşyaları da aşkar olunur. Həmin əşyalardan biri qızıldan hazırlanmış üzük-möhürdür. Möhürün əsası qızıldan, qaş qırmızı rəngli mineraldandır. Qaşın diametri 1,5 sm-dir. Zərgər möhürün əsasında qaş yerləşdirmək üçün lövhə hazırlamış, qaş yerləşdirdikdən sonra lövhənin kənarlarını qaşın üzərinə qatlamışdır. Lövhənin bir tərəfinə düyməcik lehirlənmişdir. Möhürün qaş üzərində ağac (altar), ağacın sol tərəfində döyüşçü, sağ tərəfində isə heyvan (qoç) təsvirləri həkk edilmişdir. Qızıl üzük-möhür Sasani zərgərlik nümunələri ilə örnək təşkil edir və IV-V əsrlərə aid olunur.

Nərgizava nekropolunda qızıl əşyalarla yanaşı, gümüş sikkələrə də rast gəlinir. İndiyə qədər aşkar olunmuş gümüş sikkələri iki qrupa bölmək olar:

1. Qafqaz Albaniyasının təqlid sikkələri (Makedoniyalı İsgəndərin sikkələrinə oxşadılaraq kəsilmişdir);
2. Parfiya sikkələri.

Təqlid sikkələr qəbirlərdə skeletin ovuc yerindən üzə çıxır. Həmin sikkələrin ellin mifologiyası əsasında ölünnün ovcuna qoyulduğu yazılı mənbələrdən anlaşılır.

Nərgizavanın tunc məmulatını isə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. Tunc kəmərlər başlıqları;
2. Tunc güzgülər;

3. Tunc zoomorf fiqurlar;

4. Tunc sancaqlar;

Tunc kəmər başlıqları. Maral fiqurundan ibarət tunc kəmər toqqası tökmə üsulu ilə hazırlanmışdır. Uzunluğu 12,5 sm-dir. Oval formalı yastı lentvari lövhə çərçivə içərisində yerləşən iri şaxəli buynuzlu maral fiquru sağ istiqamətdə qaçan vəziyyətdə təsvir olunmuşdur. Onun buynuzları, gözü, ağızı, burunu, ayağı aydın verilmişdir. Hər buynuzun üç çıxıntısı vardır. Maralın qıçları sıçrayışa hazır olan bir dinamikadadır. Gözü, ağızı, burun deşiyi yaxşı verilmişdir. Maral boynunu geriye çevirmiş, onun arxa hissəsində oturmuş qartalə baxır. Qartalın dimdiyi, gözü, uçuşə hazır qanadı, parçalaməğə hazır caynağı ustalıqlə təsvir edilmişdir. Lakin onlarda düşmən münasibət görünür. Hətta simmetriyanı saxlayan birləşdirmələr, adi birləşdirmə olmayıb, vəhdət anlayışını xarakterizə edir. Belə ki, gözəllik və xeyirxahlıq təcəssümü maralın-qadının, güc və qüvvət təcəssümü qartal-kışı kimi hamısı vardır. Bu iki totem simvollarının qarşı-qarşıya durması maraqlı məzmun kəsb edir. Toqqanın qayış bərkidilən hissəsi halqavari, kəməri bağlamaq üçün olan hissəsi isə qarmaqvari düzəldilmişdir [1, s. 21].

Nərgizavanın tunc kəmər başlığının indiyə qədər beş nümunəsi aşkar olunub. Onlardan üç ədədi Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində, iki ədədi isə Ağsu Tarix Diyarşünaslıq Muzeyində saxlanılır. Ağsu muzeyindəki nümunənin biri kəmər başlığının halqa hissəsini əhatə edir, yarımçiq mühafizə olunub.

Tunc kəmər başlıqları Qafqazda, eləcə də Azərbaycanda bir çox abidələrdən tapılmışdır. Nərgizava tunc toqqasının yaxın analogiyası Azərbaycanda indiyə qədər məlum deyil.

Tunc güzgülər. Nərgizavanın tunc güzgü çərçivələri öz maraqlı forma və naxışları ilə seçilir. Onlar çoxsaylı olub, digər abidələrimizin materiallarından fərqlənir və sarmat güzgülərini xatırladır. Nərgizava güzgüləri də kəmər toqqaları kimi tökmə üsulla hazırlanmışdır. İçərisi batıq, üzü qabarıqdır. Mərkəzi hissəsi dairəvi deşikli olub həlqəvari çıxıntı ilə əhatələnmişdir. Bir tərəfdə asmaq üçün deşikli dəstəyi vardır. Güzgünün kənarları boyunca kiçik, qabarıq dairəvi bəzəklər düzülmüşdür. Dəstəyin çərçivəyə birləşən hissəsi qoşa spiralvari bəzəklə tamamlanır. Güzgünün çərçivəsi boyunca dairəvi qabartmalar verilmişdir. Çərçivənin tilinin dairəsi şəbəkəlidir. Asmaq üçün olan dəstəyin ucu ovalvari olub, deşiklidir. Dəstəyin deşiklə tamamlanan hissəsində dairəvi düyməcik vardır. Diametri 8 sm, deşiyin diametri 2 sm-dir. Bu tip metal məmulatının oxşarları Ağsu rayonunun Nüydi və Uzunboylar torpaq qəbirlərindən məlumdur.

Tunc zoomorf fiqurlar. Qafqaz Albaniyasının təsərrüfat həyatında minik və yük heyvanları xüsusi yer tutmuşdur. At bunların ən əsası sayılırdı. Son zamanlar Nərgizava və Mollaisaqlıdan bu fikrimizi əsaslandıracaq maraqlı tapıntılar əldə edilmişdir. Bu tapıntılar bir daha göstərir ki, minik atları və atlılar alban sənətkarlığının yaratdığı tunc bəzək əşyalarında xüsusi zövq və gözəlliklə verilmişdir. Beləliklə, antik müəlliflərin alban atlıları haqqında verdiyi məlumatların real olduğu iki ayrı abidənin tapıntısına əsasən daha da müəyyənləşmişdir.

Həm Nərgizava, həm də Mollaisaqlıdan Qafqaz Albaniyasının maddi-mədəniyyət abidələrində nadir rast gəlinən tunc atlı fiqurları tapılmışdır. Onların hər üçü asma kimi istifadə olunmuşdur. Belə ki, atlının başı sxematik olaraq, halqa formasında düzəldilmişdir. Mollaisaqlı nümunələrində müvafiq olaraq altmış iki və əlli bir buğumdan ibarət zəncir həmin halqaya keçirilmişdir [1, s. 222].

Nərgizava süvarisinin atı qaçan-çapan vəziyyətdədir. Atın belində çul və ya yəhər vardır. Quyuğu düyülmüşdür. Yalı buruq-buruq verilmişdir. Bu buruqlar çiyin hissəsində iki yerə ayrılır və qolların üzrəndə bitişik üçbucaqlardan ibarət bəzəklə tamamlanır. Boynunu dik tutmuş, başı qabağa yönəlmişdir. Hər iki üzünə spiralvari formada bəzək vurulduğu aydın sezilir. Cilovun boyunun ön hissəsinə uzanan hissəsi burmalıdır. Döşü ilə boynunu birləşdirən bəzək diqqəti cəlb edir. Döş hissədəki dörd qabarıq bəzək zıncırovu xatırladır. Atlı çapar vəziyyətdə olub, belinə sanki qurşaq salınmışdır. Hər iki qollarını dirsək səviyyəsində qaldıraraq atın yalından yapışmışdır. Adamın baş hissəsi dairəvi halqa kimi verilmişdir. Bu tip tunc at fiquru Ağsu rayonunun Nuran kəndi ərazisində e.ə. VI-IV əsrlərə aid torpaq qəbirlərdən tapılmışdır. Nərgizava tunc atlı fiquruna yaxın və həmdövr analoji atlı fiquru Dağıstanın ilk antik dövrü Kidero abidəsindən məlumdur [4, s. 263].

Nərgizavanın bitişik at fiqurları bir-birinə əks istiqamətdə qaçan vəziyyətdə təsvir edilmişdir. Bir növ əfsanəvi dəniz atını xatırladır. Boyun hissəsi dik, başları yuxarı qalxmış, qulaqları şəklənmiş və irəli baxır. Yalı hər iki tərəfdən burmalı saç kimi verilmişdir. Fiqurun başı ovalvari halqadan ibarətdir. Bədəni spiralvari bəzəkdir. Oturacaq hissədə hər iki yanda şarşəkilli qabartma vardır. Belə qabartma cıxıntılar at fiqurlarının döş hissəsinin hər iki yanında da vardır. Bu fiqurun atın bədənini əks etdirən aşağı hissəsi slindirik formadadır. Alt hissədə üç həlqə vardır. Ortadakı həlqədə zəncirin bir həlqəsi qalmışdır. Deməli bu fiqurun aşağı hissəsindən əlavə bəzəklər asılmışdır. Tuncdan bit-

şik at fiqurlarının istehsalı Qafqaz və Volqaboyu xalqlarının sənətkarlığında uzun müddət saxlanmışdır. Belə ki, Başqırdıstanda eramızın VII əsrinə aid Baxtumin və VIII-IX əsrlərinə aid Sterlitamak qəbristanlıqlarından eyni tip fiqurlar tapılmışdır. Həmin süjet XIX əsrə qədər qadın paltarlarının üzərində bəzək rolunu oynamışdır [4, s. 264].

Nərgizavanın bitişik at fiquru isə totem xüsusiyyəti daşımaqdadır. Belə ki, burada dualizm-ikilik əsas götürülmüşdür. Bu ikiliyin xeyir və şər olacağı şübhəsizdir. Qeyd edək ki, bu yeganə nümunə deyil, Nərgizava abidəsindən tuncdan hazırlanmış bitişik quş fiquru və bitişik it fiquru da tapılmışdır.

Bitişik quş fiquru tuncdan tökmə üsulu ilə hazırlanmışdır. Sonra üzərinə nazik tunc məftili spiralvari dolamaqla baş hissəsini düzəltmiş, davam etdirərək bədənini dalğavari bəzəmişlər. Asmaq üçün halqa düzəldilmişdir. Halqanın əks tərəfində çıxıntı vardır. Həmin quş fiqurunun vizual müşahidələr zamanı qırqovulla bənzədiyini müəyyən etmək olur. Qeyd etmək lazımdır ki, Şirvan bölgəsində qırqovullar geniş yayılıb və hələ orta əsrlərdə xüsusi fermalarda saxlanılıb.

Heyvandarlıqda itlərin mühüm rola malik olduğu danılmazdır. İt ovçuluqda da sadıq yoldaş olmuşdur. Albanların itlə ova çıxması haqqında antik müəlliflər məlumat verirlər. Alban hökmdarının Makedoniyalı İsgəndərə it bağışlaması haqqında Plini və Yuli Solin bəhs edir. İt qorxunc meşə heyvanları – ayılar, qabanlar, xallı marallarla döyüşməyə sövq edilsə də hərəkətə gəlməmişdir. İsgəndərin iti öldürtdüyünü eşidən Alban hökmdarı başqa it göndərmiş və üstəlik bildirmişdi ki, onu xırda heyvanlarla deyil, şir və fillə sınaqdan çıxarsın.

İtlər insanın köməkçisi olduğundan onlara müəyyən dini münasibət yaranmışdır. Bitişik it fiqurunun totem xüsusiyyəti daşdığını Nərgizava nümunəsində görürük. Belə itin başı sxematik təsvir edilmişdir. Bitişik it fiquru tunc düyməciklər vasitəsilə düzəldilmişdir. Ümumiyyətlə, on dörd düyməcikdən istifadə edilmişdir. Onlardan yeddisi bir, yeddisi əks tərəfdədir. Yeddi düyməcikdən biri baş, ikisi qulaq, biri ağız, üçü bədən hissəsini əmələ gətirmişdir. Qeyd edək ki, Nərgizavadan oxşar iki ədəd ikibaşlı it fiquru tapılmışdır. Həmin fiqurların tuncunun tərkibinin də vizual müşahidələr zamanı fərqləndiyini görürük.

Hər halda bu təsadüf deyil, sənətkarın dünyagörüşünə dəlalət edir. Əslində xeyir at, quş, it şəklində təcəssüm edə bilər, şərin də at, quş, it sifətlərinə düşəcəyi istisna edilmir. Belə ki ədəbiyyatımızda ağ at, qara at, ağ qoç, qara qoç, ağ ilan, qara ilan totem formaları da izlənməkdədir.

Ellin mədəniyyətinin alban sənətkarlığında özünü göstərməsi hər halda mədəni və ticari əlaqələrin nəticəsində mümkün olmuşdur. Nərgizavadan tapılmış bitişik at fiqurundakı atlar əfsanəvi dəniz atları olub, ellin mədəniyyətini özündə ehtiva edir. Həmin fiqurdakı ikilik anlayışı isə zərdüştiliyin təsiri kimi qəbul oluna bilər. Xeyir və şər, Ahuramazda və Əhrimən, yaxşı və pis nərgizavalıları da düşündürüb. Ustalıqla düzəldilmiş bu bəzək əşyaları başçının, sərkərdənin, döyüşçünün asma vasitələri olmuşdur.

Tunc antropomorf fiqurlar. Nərgizavada torpaq qəbirlərdən təsadüfən aşkar olunan iki ədəd insan-əjdahabaşlı tunc fiqur böyük maraq doğuran nadir tapıntıdır. Digər massiv tunc əşyalar kimi bu fiqurlar da tökmə üsulu ilə hazırlanmışdır. Onlardan biri təkbaşlı, digəri isə üçbaşlıdır. 2018-ci il qazıntısı zamanı 9 sayılı qəbirdən daha bir təkbaşlı fiqur aşkar olunmuşdur.

Təkbaşlı insan-əjdaha fiqurunun gövdə hissəsi zəncirvari, bitişik iki dairəvi halqadan ibarət olub, kənarlarını əhatə edən haşiyə maili kəsmə xətlərlə bəzədilmişdir. Orta hissədə bir qədər qabarıqdır. Bir tərəfdə əfsanəvi adam başı və ya əjdaha başı təsvir edilib. Əjdahanın boynu uzun olub, dörd cərgə spiralvari boyunbağı ilə əhatələnmişdir. Fiqurun başı yumru, üzü uzunsovdur. Burun, qulaqlar, gözlər, ağız və bığ hissələri verilmişdir. Onun uzunluğu 9 sm-dir.

Maraqlıdır ki, üçbaşlı insan-əjdaha fiquru da eyni formada hazırlanmışdır. Eynilə onun da gövdə hissəsi zəncirvari, bitişik lakin üç dairəvi halqadan ibarət olub, kənarlarını əhatə edən haşiyə maili kəsmə xətlərlə bəzədilmişdir. Orta hissədə bir qədər qabarıqdır. Bir tərəfdə üç ədəd əfsanəvi adam başı və ya əjdaha başı təsvir edilib. İnsan-əjdaha başlarının boyunu uzun olub, hər biri müvafiq olaraq səkkiz, on bir, beş cərgə spiralvari boyunbağı ilə əhatələnmişdir. Fiqurun başı yumru, üzü uzunsovdur. Burun, qulaqlar, gözlər, ağız və bığ hissələri verilmişdir. Onun uzunluğu 9 sm-dir. Bu fiqurlar bəzi əlamətlərinə görə Qafqazın e.ə. I minilliyə (e.ə. VIII-IV əsrlər) aid antropomorf tunc məmulatları ilə oxşarlıq təşkil edir.

Tunc üzük və qolbaqlar. Tunc qolbaqların müxtəlif forma və ölçüyə malik olanları Nərgizava və Mollaisaqlı abidələrindən aşkar edilmişdir. Əksər qolbaqlar nazik və qalın məftillərdən döyülərək hazırlanmış və formaya salınmışdır. Nazik məftildən hazırlanmış tunc qolbaqlardan biri Nərgizavada daş qutu formalı qəbirdən tapılmışdır. Ovalvari formalı digər qolbağın xarici tərəfi qabarıq olub, ucları çıxıntılı və yastıdır. Hər iki ucları yanlardan qravirə üsulu ilə sünbülü xatırladan naxışla bəzədilmişdir. Diametri 6,4 sm, ucları

arasındakı məsafə 2,2 sm-dir. Nazik metal lövhədən ovalvari formada hazırlanmış iki qolbaq da əldə edilmişdir. Onların xarici tərəfi qabarıq, daxili isə basıqdır.

E.ə. IV-III əsrlərə aid qəbirlərdən ucları ilan başı formasında olan, ovalvari tunc qolbaqlar aşkar olunmuşdur. Onlardan biri nisbətən kiçik olub, diametri 4 sm-dir. Ümumiyyətlə, kiçik ölçülü qolbaqlar uşaqlara məxsus olmuşdur. Nərgizava qolbaqlarının ən yaxın oxşarları Nüdyi torpaq qəbirlərindən məlumdur [5; 6].

Digər 4 ədəd tunc qolbağın ikisi ilanbaşlı, biri en kəsiyi dairəvi-sadə, biri isə massiv ölçülü idi. İlanbaşlı qolbaqlar Nərgizavanın qədim sakinlərinin bəzək əşyaları içərisində xüsusi yer tutur. Belə ki, buradan əvvəllər də ilanbaşlı qolbaqlar aşkar edilmişdir. İlanbaşlı qolbaqlar ortada 0,2 sm-lik qalınlığa və dairəvi en kəsiyinə malikdir. Ucları ilan başı formasında yastıladılmışdır. Onların diametri 5,5 sm-dir.

Massiv ölçülü qolbağın en kəsiyi yastıladılmasından asılı olaraq bəzi yerlərdə dairəvi və yarım dairəvidir (qalınlığı – 1,2 sm). Qolbağın ucları azca yuxarı qaldırılmış və çərtmə naxışlarla bəzədilmişdir. Diametri – 9,4 sm-dir. Ucları çərtmə naxışlı qolbaqlar Nərgizavadan əvvəllər də tapılmışdır. Lakin massiv qolbaq ilk nümunədir. Son tunc - ilk dəmir dövründən başlayaraq Azərbaycanda massiv qolbaqları əsasən kişilər döyüşdə qollarının yuxarı hissəsini qorumaq üçün istifadə etmişlər. Dolanlar (Xocavənd), Mollaisaqlı (İsmayıllı), Xarabagilan (Naxçıvan) və Xaçmazdan belə qolbaqlar aşkar olunmuşdur [8, s. 98; 12].

Nərgizava abidəsindən aşkar edilmiş həlqəvari üzük en kəsiyi silindrik olan tunc məftildən hazırlanmışdır. Diametri 2 sm-dir. Bu tip üzüklər e.ə. II-I əsrlərə aid olub, Nüdyi torpaq qəbirindən yerli Alban pulları və II Mitridatın (e.ə. 123-88) gümüş sikkəsi ib birlikdə tapılmışdır [7].

Digər tunc üzük nazik məftildən döymə üsulu ilə düzəldilmişdir. Diametri 1,5 sm-dir.

Nərgizava metal məmulatlarına bir ədəd gümüş bəzək nümunəsinin qırığı da daxildir. Oval formaya malik bu bəzək əşyasının bir hissəsi qırılmışdır.

Tunc əşyaların bir qismi ilk antik dövrü mədəniyyəti üçün səciyyəvidir. Zıncırov formalı asma bəzək nümunəsinin boğaz hissəsinə nazik tunc məftil spiralvari dolanmışdır. Asmaq üçün baş hissəsi həlqəvari düzəldilmişdir. Uzunluğu 3 sm-dir. Bu tip asma bəzək nümunələri Azərbaycanda son tunc – ilk dəmir dövrü, eləcə də antik dövrdə geniş yayılmışdır. Yaxın analogiyası

İsmayılı rayonunun Mollaisaqlı antik dövrü təknə qəbirindən məlumdur (Bu haqda Fazil Osmanov məlumat vermişdir).

Həlqəvari üzük en kəsiyi slindirik olan tunc məftildən hazırlanmışdır. Diametri 2 sm-dir. Bu tip üzüklər e.ə. II-I əsrlərə aid olub Nüydi (Ağsu) torpaq qəbirlərindən yerli Alban pulları və II Mitridatın (e.ə. 123-88) gümüş sikkələri ilə birlikdə tapılmışdır.

Diskvari tunc əşya tökmə üsulu ilə qəlibdə hazırlanmışdır. İçəridən batıq, üz tərəfdən qabarıqdır. Orta hissəsi dairəvi şəkilidir. Bir yanında geyimə bərkitmək üçün qoşa şəikli çıxıntısı var. Ətraf dairəsi və oradakı deşiyin əhatəsi çəpinə kəsmələrlə naxışlanmışdır. Ortadakı deşiklə kənarlar arasındakı dairəvi sahə bəzəyef qoşa spirallarla bəzədilmişdir. Bu naxış-bəzək motivləri Azərbaycanda e.ə. II-I minilliklərdə bədii tunc və keramika məmulatlarının tərtibatında geniş tədqiq olunmuşdur. Bəzək motivləri proporsional bölgüdə, yəni əşyanın üzərini dörd bərabər hissəyə bölməklə verilmişdir. Diametri 5,5 sm, ortadan deşiyin diametri 2,5 sm-dir. Ortadakı deşikdə çox ehtimal ki, qiymətli daş-qaş olmuşdur. Bu tip tunc məmulatı Ağsu rayonunun Nüydi, Qırlartəpə və Uzunboylar yaşayış yerlərinin metal işləmə sənətkarlığı üçün çox səciyyəvidir (Analoji məlumatı arxeoloq Fazil Osmanov vermişdir).

Qədim Nərgizava tunc əşyalarının tərkibi. Nərgizava tunc bəzək əşyalarından 15 ədədinin AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Arxeologiya Texnologiyaları şöbəsində spektral analizi aparılmışdır. Həmin bəzək nümunələri qolbaqlar, üzüklər, diskvari asmalar, maral və qartalın birgə təsviri verilmiş toqqa başlığı, atlı fiquru, bitişik at başları fiquru, antropomorf fiqur, zıncırov və naməlum əşya hissəsindən ibarətdir. Bütün əşyalar yaxşı saxlanmış, üzərinin paxırlanmasına baxmayaraq metal mühafizə olunmuşdur. Spektral analiz üçün metal oksidi tozu və metal qırıntıları götürülmüşdür. Analizin maraqlı nəticələri alınmışdır [2, s. 142].

Analizin nəticələrindən göründüyü kimi, bütün əşyalar mis əsasında. Həmin əşyalar bu əsasə yüksək miqdarda qalay qatıldığı üçün qalay tuncundan hazırlanmışdır. Lakin iki əşya istisnaq təşkil edir. Onların tərkibində qalay ilə yanaşı 1,2 və 0,7 % miqdarda sürmə müşahidə olunur.

Nərgizava tunc əşyalarının tərkibində qalay 1,31-10,8 % miqdarındadır. Qeyd etmək lazımdır ki, qalay Qafqaza gətirilərək, istifadə olunmuşdur. Ona görə də bahalı olmuş, bəzi hallarda ona alternativ aşqarlar axtarılmışdır. Belə aşqarlardan qurğuşun, sürmə, sink filizlərinin Azərbaycanda məhəlli yataqları məlum olduğundan ustalar onlardan da istifadə etmişlər.

Qalay tuncundan hazırlanmış, metalının tərkibinə 4,45 % qurğuşun, 1,2 % sürmə əlavə edilmiş qolbaq parçası üzərinə daş heykəl qoyulmuş daş hörgülü qəbirdən əldə edilmişdir. Bu daş heykəlin oxşarları Çıraqlı, Xınıslı, Dağ-Kolanıdan məlum olub, e.ə. I minilliyin sonlarına aid edilir. Antik dövr maddi-mədəniyyətini səciyyələndirən bu tapıntılar Nərgizavanın şəhər tipli yaşayış yeri olduğunu göstərir və onların varlıqlara məxsus olması təsəvvürünü yaradır [2, s. 144].

Tərkibində qurğuşunun miqdarı çox olan tunc qolbaqlardan ikisi İsmayıl-lı rayonunda Sultankənddən də məlumdur. Sultankənd qolbaqlarına oxşar Nərgizavanın digər, içəri tərəfi hamar, xarici üzə qabarıq qolbağının da tərkibinə 0,5 % miqdarda qurğuşun əlavə edilmişdir. Qeyd edək ki, antik dövrün nadir tapıntılarından olan Nüydi dəbilqəsinin tərkibində də qurğuşunun miqdarı çoxdur (1,6 %). Eyni coğrafi arealda üç abidədən eynitərkibli əşyanın tapılması qurğuşunun yerli metalışləmə sənətində geniş istifadə edildiyini göstərir. Qurğuşunun məhəlli yatağı Dağlıq Qarabağda Mehmanadan məlum olub, Şirvan bölgəsinə məhz oradan gətirildiyi ehtimal olunur.

Nəticə. Nərgizava nekropolundan aşkar olunan bədii tunc məmulatının nəinki arxeoloqlar, eləcə də sənətsünaslar tərəfindən öyrənilməsinə, analogiyaların aparılmasına ehtiyac vardır. 2018-ci ilin may ayında aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı yeni bədii tunc məmulatı nümunələri üzə çıxmışdır. Onların içərisində kəmər başlıqları ilə yanaşı heyvani üslubda tunc sancaqlar da seçilir. Nərgizavanın özünəməxsus saxsı və tunc məmulatı Qafqaz Albaniyasında yeni bir mədəniyyət ocağının varlığını üzə çıxarmaqdadır.

Açar sözlər: Nərgizava, Ağsu, arxeologiya, metalışləmə, Qafqaz.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev V.H., Xəlilli F.S. Ağsunun tarixi səhifələri. Bakı: Adiloğlu, 2001.
2. Həsənova Ə., Xəlilov F. Qədim Nərgizava tunc əşyalarının tərkibi haqqında maraqlı nəticələr // Azərbaycan Tarixi Muzeyi 2004, Bakı, 2004, s. 141-143.
3. Xəlilov F.S. Ağsuda yeni arxeoloji tapıntılar // “İrs”, 2000, № 4.
4. Xəlilov F.S. Azərbaycan hərbi sənətində atın yeri məsələsinə dair (Nərgizava və Mollaisaqlı materialları əsasında) // Azərbaycan Tarixi Muzeyi 2003, Bakı, 2003, s. 262-265.
5. Osmanov F.L. 1975-ci il Nüydi qazıntılarının nəticələrinə dair // Azərb. EA-nın Xəbərləri, № 4, 1976.

6. Osmanov F.L., İbrahimov F.Ə. Nüydindən tapılmış antik dövrə aid bilərziklər // Azərb. EA-nın Xəbərləri, 1978, № 2.
7. Osmanov F.L., İbrahimov F.Ə. Nüydinin bədii metalı // Azərb. EA-nın Xəbərləri, 1979, № 4.
8. Osmanov F.L. Qafqaz Albaniyasının maddi mədəniyyəti (e.ə. IV - e.nın III əsrləri). Bakı, 1982.
9. Osmanov L.F. Ağsuçay hövzəsindən tapılmış tunc bəzəklər və Azərbaycanın antik dövr mifik təsəvvürlərinə dair // Azərbaycan arxeologiyası, 2002, № 1-2, s. 85-88.
10. Sadıqzadə Ş.H. Qədim Azərbaycan bəzəkləri. Bakı: Işıq, 1971.
11. Şirvanın bədii metalı (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Arxeologiya fondunun Nərgizava və Mollaisaqlı materialları əsasında). Bakı, 2012.
12. Qazıyev S.M. Mingəçevirin küp qəbirləri albomu. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1960.
13. Ögel B. Türk Kültür Tarihine Giriş. Dördüncü nəşr. I-X cildlər. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
14. Агаев Г., Квачидзе В. Клад бронзовых изделий из селения Молла Исаклы (Исмаиллинского района) // Azərbaycan Tarixi Muzeyi 2002, Bakı, 2002, s. 220-224.
15. Османов Ф.Л. Некоторые образцы художественного металла Азербайджана античной эпохи // Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyasının problemləri. B., 1995.
16. Османов Ф.Л. Терракотовые статуэтки Азербайджана // Tarix və onun problemləri, B., 1998.

Vali Aliyev (Azerbaijan), Fariz Khalili (Azerbaijan)

Bronze jewelry found in Nargizawa necropolis

Metallurgy and metal-working have played an important role in the economic life of Caucasian Albania. Rich ore deposits in Azerbaijan have created favourable conditions for the development of metal-working fields.

It has recently been discovered that one of the monuments of Caucasian Albania, detected the richest metal items is Nargizava necropolis. Nargizava necropolis exposed by Fariz Khalilli when he was a student of ASPU in 1998, and the materials uncovered by the villagers were accidentally handed over to the Azerbaijan National Museum of History and to Aghsu History

and Ethnography Museum (4, p 31). In 2006, over 25 pitcher graves were discovered during the Oguz-Gabala-Baku water pipe. Archaeologists Shirzad Akhmedov and Akif Guliyev carried out an inspection work in the yards of land graves in 2008-2010, but later the territory didn't expand and the work remained incomplete.

New excavation started in 2018 by the corresponding member of ANAS Vali Aliyev, along with the study of the necropolis will also allow discovering the ancient settlement.

In this paper we'll deliver the initial classification of metal items found in Nargizawa necropolis. Metal items are mainly made of gold, silver, bronze and iron.

Key words: Nargizawa, Aghsu, archeology, metal-working

Вели Алиев (Азербайджан), Фариз Халили (Азербайджан)
Бронзовые декоративные изделия из некрополя Наргизава

Металлургия и металлообработка играли значительную роль в экономической жизни Кавказской Албании. Расположение на территории Азербайджана богатых рудных месторождений создало основательные условия для развития здесь различных видов металлообработки. Если некоторая часть найденных во время археологических раскопок предметов из металла была привезена сюда различными путями, многие из них производились внутри страны. Это – орудия труда, оружие, ювелирные изделия и т.д. Найденные предметы были изготовлены из меди, железа, золота, серебра и прочих металлов и использовались в различных целях.

В последнее время стало известно, что одним из памятников Кавказской Албании, на территории которого найдено большое количество предметов из металла, является некрополь Наргизава. Некрополь Наргизава был обнаружен еще в 1998 году студентом АГПУ Фаризом Халилли, а материалы, случайно обнаруженные местными жителями, были переданы Национальному музею истории Азербайджана и Историко-краеведческому музею Агсуинского района. В 2006 году во время проведения водопровода Огуз-Габала-Баку в некрополе Наргизава были обнаружены более 25-ти кувшинных захоронений. Хотя в 2008-2010 гг. во дворах, где расположены земляные могилы, археологами Ширзадом Ахмедовым и Акифом Гулиевым и были проведены разведочные рас-

копки, они остались незавершенными, так как территория раскопок расширена не была.

Благодаря новым раскопкам, начатым в 2018 году членом-корреспондентом НАНА Вели Алиевым, станет возможным не только изучение некрополя, но и выявление места древнего поселения.

В статье мы приведем первичную классификацию предметов из металла, обнаруженных в некрополе Наргизава. Предметы изготовлены, в основном, из золота, серебра, бронзы и железа.

Ключевые слова: Наргизава, Агсу, археология, металлообработка, Кавказ.